

Hva betyr plantenavna blokkebær, mikkelsbær og skinntryte?

Kjell Furuset

Furuset, K. 2016. Hva betyr plantenavna blokkebær, mikkelsbær og skinntryte? *Blyttia* 74: 200-203. What do the plant names «blokkebær», «mikkelsbær» and «skinntryte» mean?

Bog bilberries *Vaccinium uliginosum* resemble bilberries *Vaccinium myrtillus*, but are lighter blue and less tasty. In Norwegian they are called «blokkebær», which means pale berries. Although fully edible, the berries have been considered to be harmful or unsuitable for consumption. Therefore, they have also got several pejorative names, of which «skinntryte» and «mikkelsbær» are the most common ones. «Tryte» is a nickname which means whining woman, while the prefix in «mikkelsbær» is the Christian name Michael, which carries negative connotations.

Kjell Furuset, Dronning Mauds Minne Høgskole, Thrond Nergaards veg 7, NO-7044 Trondheim
kfu@dmmh.no

Blokkebær *Vaccinium uliginosum* (figur 1) vokser på fuktige steder over hele landet. Bærene likner blåbær *Vaccinium myrtillus*, men er lysere og klarere blå, og inni er de nesten fargeløse. Dessuten smaker de ikke like godt, og sjøl om de er fullt ut spiselige, har de vært lite ettertraktet. Noen steder har de til og med blitt ansett som giftige eller skadelige. Som andre mistenkelige bær, har bærene gått under mange forskjellige navn. Disse er grundig behandlet av Nordhagen (1946) og Høeg (1974; med utbredelseskart side 712). De vanligste er *blokkebær*, *mikkelsbær* og *skinntryte*.

Blokkebær, blakkber, blokke

Navnet blokkebær med varianter er nesten enerådende på Vestlandet nord for Boknafjorden (Rogaland), i Trøndelag og Nord-Norge. Dessuten er det gammelt og stedegent i Valdres og Hallingdal (Høeg 1974). Den første som brukte navnet i skrift, var presten Christen Jensøn (1646), som i sin samling av ord og uttrykk fra Askvoll (Sogn og Fjordane) oppga «blokkebermielde» om blokkebærblomster. Navnet opptre i flere former. Ved siden av de utbredte *blokkebær* og *blokkbær*, finner vi også former som *bløkkebær* (Valdres, Hallingdal), *blakkber* (Trøndelag), *blokkober* (Nord-Trøndelag) og *blokke* (Møre og Romsdal). Utenfor Norge er navnet ukjent.

Navnet har vært forklart på flere måter. Aasen (1850, 1860) mente at det kunne komme av *blakk* = lys eller bleik, fordi bærene likner blåbær, men er lysere. Seinere ble han mer forbeholden og i

andreutgaven av ordboka (1873) opplyste han at «man» (dvs. menigmann) forklarte den trønderske formen *blakkber* på denne måten, uten at han tok stilling til forklaringa sjøl. Språkforskerne Falk og Torp (1903-06) gikk videre med Aasens tolkning av *blakkber*, samtidig som de trodde formen *blokkebær* kunne ha sammenheng med *blokke* = blad. Seinere skiftet Torp (1919) mening og antydte at forleddet kunne være *blokk*, etter formen av bærene, som kan være litt kantete. Torp opplyste ikke hvorfor han gikk bort fra sin første forklaring, men når *blokke* = blad inngår i plantenavn, er det alltid snakk om planter med store eller iøynefallende blad, som *blokkegras* = kvitbladistel *Cirsium heterophyllum* og *grorablokke* = groblad *Plantago major*. Dette passer ikke for blokkebær.

Også Nordhagen (1946:25-29) satte forleddet i sammenheng med blakk, men mente blakk i norrøn tid ikke betydde lys som i dag, men tvert imot mørk eller mørkladen (jæmfør islandsk *blakkur* = mørkladen). Dette sammenholdt han med engelsk *blackberries* = blåbær og østsvensk *svartbär* = blåbær, og mente navnet kan ha vært artsovergripende og brukt om både blåbær og blokkebær. Tolkningen er imidlertid tvilsom av flere grunner. For det første framstår ikke blokkebær som mørke, men klart blå. Dessuten kjenner vi ingen tilfeller av at blåbær har vært kalt blokkebær, slik vi kunne vente hvis navnet har vært artsovergripende. Likevel har Nordhagens tolkning gått igjen i litteraturen fram til i dag (se for eksempel Fægri 1970, Norsk ordbok 1966-2016).

Figur 1. Blokkebær *Vaccinium uliginosum*. Foto: KF.
Bog bilberries *Vaccinium uliginosum*.

«Blakke bær»

Sjøl vil jeg slutte meg til Aasens tolkning av navnet som «blakke bær». På norsk betyr blakk lys eller avfarget, som er en treffende beskrivelse av bærene sammenliknet med blåbær. Ordet er norønt, og ble som andre adjektiv bøyd etter kjønn og tall. I entall var hankjønnsformen *blakkr*, mens hunkjønnsformen fikk omlyd til *blokk*. Noen steder har rester av det gamle bøyingsmønsteret hengt igjen til langt opp mot vår egen tid, blant annet i hestenavnet Blakken. Mens hingsten het Blakken eller Blakkjen, kunne det tilsvarende hopenavnet være Blokka (Ringebu), Blokki (Aurland), Blokkjee (Lesja), Blokkjæ (Hardanger) eller Bløkkee (Valdres) (Ross 1895).

Også bærnnavnet *blokke* (Møre og Romsdal) er hunkjønn med samme omlyd som hopenavnet Blokka. Om blokke er en kortform av blokkebær, eller blokkebær en påbygning av blokke, kan diskuteres, men forleddet må være substantivet *blokke* = noe blakt (samme ord som hopenavnet, bare i ubestemt i stedet for bestemt form). Dermed faller også formen *bløkkebær* fra Valdres og Hallingdal

på plass (jmfør hopenavnet Bløkkee fra Valdres). Kanskje er det også derfor bærene noen steder (Møre og Romsdal, Trøndelag) har gått under navn som *merrabær* og *hestbær* (Høeg 1974)? Den trønderske formen *blakkbær* skiller seg ut ved ikke å ha omlyd. Her kan forleddet i stedet være adjektivet *blakkr*. Når forleddet er et adjektiv, vil det etter vanlige regler for orddanning stå som stamme, altså uten omlyd og ending. Uansett kan vi tolke alle former av navnet som «blakke (lyse) bær».

Tryte, trytebær, skinntryte

Navnet *skinntryte* med varianter (*tryte*, *trytebær*, *skinntryte*, *skinnstryte*) har sin hovedutbredelse på Østlandet, men har også vært brukt enkelte steder i Møre og Romsdal og Sør-Trøndelag (Norsk ordbok 1966-2016). Dessuten er det kjent fra Härjedalen (Modin 1911), Dalarna («skientryte»; Lyttkens 1904-1915) og Jylland (Jenssen-Tusch 1867). Allerede Jonas Ramus (1735) oppga dette navnet ved siden av blokkebær.

Falk og Torp (1903-06) tolket etterleddet som *truten* = oppsvulmet, og mente navnet kunne ha

sammenheng med de saftige bærene. Nordhagen (1946) gikk videre med Falk og Torps tolkning av etterleddet, samtidig som han trodde førsteleddet siktet til bærskallet, som han mente var både tykt og seigt. Dermed skulle navnet bety «oppsvulmete bær med tykt og seigt skall». Men skallet er ikke tykkere eller seigere enn andre bærskall. Dessuten framstår ikke bærene som oppsvulmete, men kan tvert i mot være litt uregelmessige og kantete (figur 1).

Sjøl tror jeg heller navnet kan ha sammenheng med den vasne smaken og den utbredte motviljen mot å spise bærene. Av den grunn har de hatt ei rekke pejorative navn, som *kråkebær*, *hundebær*, *bjørnebær*, *snørrbær* (Høeg 1974). Ei anna og litt mer spesiell gruppe nedsettende navn er navn som i utgangspunktet har vært økenavn på mennesker, og som Nordhagen (1946:36) kalte «humoristisk-nedsettende». Et slikt navn er *vomstinte* eller *vomstøyt* (Vågå, Lom, Lesja, Romsdalen), som egentlig betyr «storvommet Figur som gaar med Anstrengelse» (Ross 1895). Allerede Gunnerus (1766-1772) oppga dette navnet fra Lesja og Romsdalen. Navnet er også kjent på svensk, både som økenavn på mennesker og som navn på blokkebær. Andre navn av samme type er *gorvelte* eller *gørrstinte* (Setesdal, Telemark), som har sammenheng med verbet *gora* = «æde meget, proppe sig dyktigt fuld» (Aasen 1873) og som betyr omtrent det samme som *vomstinte* og *vomstøyt*.

Også *tryte* er en nedsettende betegnelse på kvinner. Økenavnet har sammenheng med *trut* = munn og verbet *tryte* = «skyde Munden «trut'n» frem, suurmule» (Ross 1895). I Norsk ordbok (1966-2016) blir det forklart som sytekjerring. Som bærnavn har det fortrinnsvis vært brukt om blokkebær, men også om sur og umoden molte (*moltetryte*). Dessuten har det vært et mye brukt navn på abbor *Perca fluviatilis*, som på samme vis kunne bli kalt *skjebbe* (= karslig eller sjusket kvinne) på Sørlandet. Kanskje har også den sammensatte formen *skinstryte* i utgangspunktet vært økenavn, sjøl om dette er vanskelig å dokumentere. Da kan skinn ha betydd hud, som i uttrykket *skinnmager*. «Då laug ho misann for deg den gamle skinstryta!» skreiv sørlandsforfatteren Karl Imenes (1928:26), men her kan det også være bærnavnet som blir brukt som økenavn. Også *mikkjelsbærkart* har vært brukt som økenavn på magre personer (Norsk ordbok 1966-2016), så bærnavn og økenavn har gått litt om hverandre.

Noen steder har de sagt *skinntyte* eller *skinnstryte* i stedet for *skinstryte* (Høeg 1974). Det bekrefter tolkningen ovenfor siden både *tyte* og *stryte* er

økenavn på kvinner. *Stryte* er det samme som *tryte*, avledet av *strut* = trut (Hannaas 1923:202), mens *tyte* er ei kvinne som maser og gnåler (Norsk ordbok 1966-2016). Dermed blir både *tryte*, *tyte* og *stryte* sammenlignbare med *vomstinte* og *gorvelte*. Alle har i utgangspunktet vært nedsettende betegnelser på kvinner.

Mikkelsbær

Navnet *mikkelsbær* med varianter (*mikkjelsbær*, *mikkjålsbær*, *mikjåla*) er utbredt i de sørligste deler av landet, fra Rogaland i vest til Østfold i øst. I øst går det også over riksgrensa til Bohuslän. Skriftlig er navnet kjent tilbake til 1740-tallet (Hannaas 1923).

Folkeetymologisk har navnet vært forbundet med mikkell rev og forklart med at bærene blir spist av rev. «Du skal ikke ta bæra fra reven» kunne det bli sagt hvis noen plukket blåbær og fikk med mikkelsbær i spannet (Holmboe 1939:64). Litteraturhistorikeren Fredrik Paasche (1914) satte derimot navnet i sammenheng med erkeengelen Mikael (på norsk Mikkell eller Mikkjel). Språkforskeren Torp (1919) fulgte opp og sammenliknet med tysk *Michelsblume* (= tidløs *Colchicum autumnale*) og *Michelsbirne* (en pæresort), som begge har fått sine navn fordi de blomstrer eller modner rundt mikkelsmesse (festdag for erkeengelen Mikael, 29. september). Også Høeg (1938 a) mente navnet måtte gå tilbake til erkeengelen, men så ikke noen sammenheng med datoen for mikkelsmesse.

Blant dem som leste artikkelen til Høeg, var sokneprest Kristian Nissen og professor Gunnar Samuelsson (Naturhistoriska riksmuseet, Stockholm). Begge tok kontakt med Høeg og foreslo at forleddet heller kunne være norrønt *mikill* = stor, fordi bærene likner blåbær, men er litt større. Også Høeg ble overbevist, og allerede samme høst skreiv han en korleksjon til artikkelen der han la fram den nye tolkningen av navnet (Høeg 1938 b). Professor Jens Holmboe (1939) var ikke like overbevist og pekte på at den innskutte s-en utelukker at forleddet kan være et adjektiv. I stedet holdt han fast på den folkelige forklaringa at bærene blir spist av rev, og mente navnet kan ha erstattet et eldre *revebær*.

Nordhagen (1952) forkastet alle tidligere tolkninger og tok i stedet utgangspunkt i gamle uttrykk som *mikkelsfisk* = misdannet fisk og *mikkelsfiske* = mislykket fiske, samt talemåter som «den går til Mikkjel» når uspiselig fisk måtte kastes over bord. Her mente han Mikkell må ha vært navn på en førkrysten sjødemon, bygd over adjektivet *mikill* = stor. Etter innføringen av kristendommen skulle så

dette ha blitt blandet sammen med erkeengelen Mikkaels navn og overført til djevelen. Dermed skulle mikkelsbær bety «djevlebær».

Nedsettende, men ikke demonisk

Nordhagens tolkning er dristig, men spekulativ. Ingen andre forskere har funnet spor av den omtalte sjødemonen, langt mindre noe navn på han. Derimot har *han Mikkel* vært et mye brukt navn på djevelen. Men den karen har jo hatt så mange navn, og hvis det er han som har gitt navn til bærene, er det påfallende at det bare er dette ene navnet som har funnet vei til bærene. De mer opplagte «djevlebær» eller «fandens bær» er for eksempel helt fraværende.

Sjøl tror jeg heller forleddet kan være mannsnavnet Mikkel. Dermed kommer mikkelsbær i samme kategori som sisselrot, kariblom (= ugrasbalderbrå *Tripleurospermum inodorum*), øyepål og andre navn på planter og dyr der personnavn inngår. Navn av denne typen har vært nokså vanlig på norsk og kan ha oppstått på flere måter (Furuset 2015). Når det gjelder mikkelsbær, er det nærliggende å tenke seg at forleddet kan ha sammenheng med at navnet Mikkel har hatt negative konnotasjoner og blitt forbundet med noe uheldig eller mindreverdig. Hvorfor det er slik, vet vi ikke sikkert, men dette går igjen i flere språk. På norsk er *mikkelsfisk* og *mikkelsfiske* allerede nevnt. I tillegg har vi nedsettende personkarakteristikker som *dustemikkel*, *dåsemikkel*, *sosemikkel*, *fliremikkel*. På dansk har de tilsvarende *svinemikkel*, *fjollemmikkel*, *kluntemikkel*, og på tysk *Lausemickel* og *dummer Mickel*. Ingen av disse har noe med djevelen å gjøre. Også *mikkel rev* var i utgangspunktet nedsettende, sjøl om det i dag oppfattes som spøkefullt. Første gang det forekom på trykk, var i en dansk oversettelse fra 1555 av de allegoriske fortellingene om Reineke Fuchs («Mickel Ræff»), som var en usympatisk luring av en rev. Sannsynligvis er *mikkelsbær* tilsvarende. Dermed blir navnet nedsettende, men langt fra demonisk.

Kilder

- Falk, H. og Torp, A. 1903-1906. Etymologisk ordbog. Aschehoug, Kristiania.
- Furuset, K. 2015. Hva betyr plantenavnet sisselrot? *Blyttia* 73:133-135, Oslo.
- Fægri, K. 1970. Norges planter. Cappelen, Oslo.
- Gunnerus, J.E. 1766-1772. Flora norvegica. Kbh.
- Hannaas, T. 1923. Professor Knud Leems Norske Maalsamlinger fraa 1740-aari. Kjeldeskriftfondet, Kristiania.
- Holmboe, J. 1939. Mikkelsbærene og mikkel rev. *Mål og minne* 1939:51-73. Bymålslagets forlag, Oslo.
- Høeg, O.A. 1938 a. Norske plantenavn. *Naturen* 62:73-84. Bergens museum, Bergen.
- Høeg, O.A. 1938 b. Pflanzenavnet «mikkelsbær». *Naturen* 62:348. Bergens museum, Bergen.
- Høeg, O.A. 1974. Planter og tradisjon. Universitetsforlaget, Oslo, Bergen, Tromsø.
- Imenes, K. 1928. Sju alner av same stykket. Noregs ungdomslag, Oslo.
- Jenssen-Tusch, H. 1867. Nordiske plantenavne. Hagerup, Kbh.
- Jensøn, Christen. 1646. Den norske Dictionarium eller Glosebog. Kbh.
- Lyttkens, A. 1904-1915. Svenska växtnamn. Fritzes bokförlag, Stockholm.
- Modin, E. 1911. Växtnamn samt folkliga bruk ock föreställningar rörande växter i Härjedalen. Artikel i *Festskrift til H. F. Feilberg*. Svenska landsmälen, Stockholm.
- Nordhagen, R. 1946. Studier over gamle plantenavn. Motiver i nordiske navn på skinntryter og blåbær. *Bergen Museums årsbok* 1945, naturvitenskapelig rekke, 10.
- Nordhagen, R. 1952. Mikkelsbær, mikkelsfisk og Mikkel rev; sjødemoner og djevelen. *Universitetet i Bergen årsbok* 1950, historisk-antikvarisk rekke nr. 2.
- Norsk ordbok. 1966-2016. Det norske samlaget, Oslo.
- Paasche, Fredrik. 1914. St. Michael og hans engle. *Edda* 1:33-74. Kristiania.
- Ramus, J. 1735. *Norriges Beskrivelse*. J. J. Høpffner, Kbh.
- Ross, H. 1895. *Norsk ordbog*. Cammermeyer, Christiania.
- Torp, A. 1919. *Nynorsk etymologisk ordbok*. Aschehoug, Kristiania.
- Aasen, I. 1850. *Ordbog over det norske Folkesprog*. Kristiania.
- Aasen, I. 1860. *Norske plantenavne*. Særtrykk av *Budstikken* 1, 1860.
- Aasen, I. 1873. *Norsk ordbog*. Mallings Boghandel, Christiania.